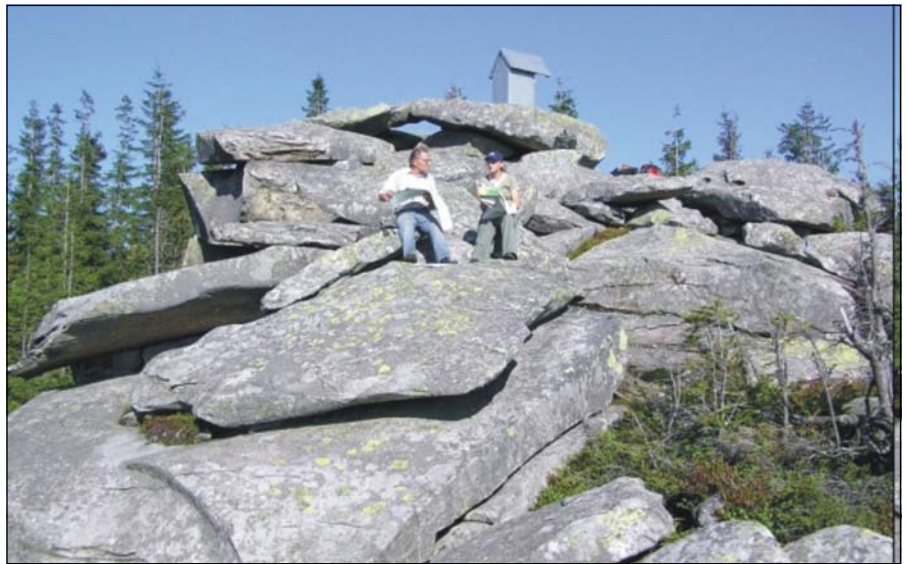

КАЛЕНДАРНО-АСТРОНОМІЧНІ СВЯТИЛИЩА КАРПАТ

Любомир
ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ,
кандидат біологічних наук,
начальник наукового відділу
Національного природного
парку «Гуцульщина»,
співголова РГО «Спадщина
Гуцульщини»,
м. Косів Івано-Франківської
обл. ;
Оксана ЗАЛІЗНЯК,
кандидат
сільськогосподарських наук,
вчений секретар
Закарпатської
сільськогосподарської
науково-дослідної станції,
м. Берегово Закарпатської обл.

У центрі святилища

У 2006 році комплексна наукова археологічна експедиція Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, очолювана професором Миколою Кугутяком, відкрила на г. Лисині Космацькій (1465 м н. р. м.) календарне святилище. Серед низки артефактів, властивих античним святилищам, тут виявлені тунель і так звана жертвна яма, за якими фіксували положення сходу сонця у день літнього та зимового сонцестояння (сонцевороту). На верхній плиті праворуч тунелю нами виявлені рукотворна виїмка, зорієнтована на схід, і у ній шість висічених поперечних рівчаків. Це лінія календарного екватора, яка ділить простір між літнім і зимовим сонцеворотами навпіл. Цифра шість вказує на шість місяців, коли день більший від ночі, сонце сходить у секторі північніше екватора і, навпаки, в інші шість місяців сонце сходить південніше екватора, день коротший від ночі. Рівнодення – єдина стала дата, основна дата (точ-

ка) у побудові календарів. Схема святилища представлена у книзі М.Кугутяка «Кам'яні старожитності Космача», вона така ж, як у британського Стоунгенджу.

Наклавши на мапу регіону схему, з'ясувалось, що Лисина – це центр святилища, а його складовими були природні утворення – вершини гір, поселення в радіусі 30 км. Продовживши основні лінії (азимуту), вдалося розшифрувати низку раніше мало зрозумілих топонімів, які співвідносяться до центру святилища, а за назвами встановити його (святилища) межі і структуру. Тлумачення назв виконано на основі санскриту. Звернення до санскриту уможливило об'єктивне, науково обґрунтоване тлумачення більшості власних назв (топонімів, гідронімів, антропонімів). Попри різні історичні реалії впродовж тисячоліть (міграції, переселення, війни, пошесті тощо) санскрит залишив істотний слід на території Карпат у назвах поселень, гір, річок, місцевостей, прізвищах. Також бралися до уваги космогонічні уявлення і вірування наших пращурів, праслов'янська й індоіранська міфологія, веди (від *відати, знати*), між якими є багато паралелей.

На лінії фіксації сходу сонця у день літнього сонцевороту розташоване

село Акрешори. Назва розшифровується як крайня північна межа (шора) сходу сонця, коли воно піднімається найвище над горизонтом, описуючи найбільшу дугу, а день є найдовшим (від *акрос, акріс* – верхній, а *шора* – межа, ряд, лінія, обмеження). Далі озташоване місто Коломия, назва означає *велике (високе) сонце (коло), коловорот сонця*. Купальські дні (20–21 червня) дуже величю святкувалися, з ними було пов'язано багато звичаїв, повір'їв, легенд тощо. Заходило сонце в цей час у напрямі г. Добошанки, назва означає *могутнє сонце, найдовший у році день*.

На лінії зимового сонцевороту – (21–25 грудня) є гора Терношора, що означає межу (шору, обмеження), на якій фіксується схід сонця у день зимового сонцестояння. Тобто день – найкоротший, сонце перебуває найнижче над землею, приземлене, притеренине і проходить найкоротший шлях у році, заходячи на лінії г. Говерли. Назва Терношора є протилежною (антонім) за значенням Акрешорам. Розташоване тут Терношорське святилище із статуєю, що нагадує вагітну жінку вагою понад 100 тон і висотою понад 10 м, повернутою на схід, та кам'яним диском діаметром 8 м, зорієнтованим стро-

Без калини немає України; міст через Тису; Синевир в осінньому декорі; фестивална ватра; вечір приходиться у гори; юна берегиня народних традицій

По центру тунелю – гора Говерла

го на південь, символізують «народження нового сонця, бога». За праукраїнським календарем у ці дні починався місяць колядень. Його наші пращери, які були сонцепоклонниками, урочисто відзначали як перемогу Білобога над Чорнобогом, дня над ніччю, народження нового сонця. Значна частина цієї обрядовості збереглася понині у святкуванні різдвяного циклу. До речі, у Римській імперії (до н.е.) на 25 грудня припадало свято народження сонця.

На календарному екваторі, лінії фіксації сходу сонця – у дні весняного (21, 22 березня) і осіннього (21, 22 вересня) рівнодення розташоване село Шешори. Слово *шеша* означає рівність, повторення. Тож назва Шешори розшифровується як напрямок, межа, шора подвійної фіксації сходу сонця, коли день і ніч рівні. Під час весняного рівнодення схід сонця фіксується (чи в давнину фіксувався) на тлі зодіакального сузір'я Риб, а захід – на тлі сузір'я Близнюків.

На основі картографічних, польових, лінгвістичних, історичних досліджень вдалося з'ясувати, що Космацьке святилище із центром на г. Лисині було не єдиним в Карпатському регіоні та поза його межами. Очевидно, кожна спільнота (рід, плем'я, група поселень чи родів) мала свої ритуальні сакральні об'єкти. Привертає увагу велика кількість назв гірських вершин, підвищень, поселень, урочищ із коренем *лис*:

лис-ий, лис-а, Лис-ець, Лис-овичі, Лис-ятичі, Лис-оня, а також у видозмінених словах *Лис-ки, Лас-кі* тощо. Тут необхідно відновити історичну правду стосовно «лисих» гір, яким приписують негативне значення як нечистим місцям, де відбуваються відьмацькі шабаші тощо. Таке трактування вони отримали після прийняття християнства, коли попередні вірування, традиції, сакральні об'єкти були оголошені поганськими. Навпаки, слова *лисий, лиса* означають ясний, світлий, є епітетами (в різні часи) до сонця і місяця. На «лисих» горах і їх околицях влаштовувалися святилища, сигнальні пункти святилищ, з яких звуковими (трембіти, роги, бубни), світловими (дзеркала, ватри, вогнища) сигналами сповіщали про настання певних дат, свят, періодів ритуального року. Ці дати велично святкувалися...

Взявши за відправний пункт топоніми із коренем *лис, лас, ліс*, а також *чор*: *чор-тів, чор-ний* тощо, а це здебільшого назви гірських вершин, і наклавши на деяких з них схему із опису Космацького святилища, робимо висновок, що на основних напрямках (азимутах) розташовані назви за значенням аналогічні: в давнину існувала ціла мережа календарних святилищ (див. таблицю на стор. 83). Таким чином, місцеві назви (мова землі) зберегли пам'ять про минулі епохи, розміщення тут важливих сакральних і астрономічних об'єктів (попередників астрономічних обсерва-

торій). Стає зрозумілим походження та значення тих чи інших назв...

Типовим є наявність на сході світлих, сонячних топонімів, на заході – темних, чорних, а на календарному екваторі назв із значенням *рівний, однаковий*. На азимутах сонцестоянь частими є топоніми із значенням *великий, могутній, довгий, білий, світлий, чорний*. Наразі дещо детальніше вивчена прикарпатська, галицька частина Карпат і менше закарпатська. Але скрізь простежується певна закономірність. Правда, в деяких місцевостях упродовж останніх століть відбулися зміни назв. Тут залишилися лише деякі фрагменти. Подальші дослідження, особливо мікротопонімів, які можуть нести давнішу інформацію, дозволять заповнити «білі плями», встановити невідповідні або відсутні назви. Для аналізу ми взяли по два гіпотетичні календарні святилища у Львівській, Івано-Франківській і Закарпатській областях.

Найповніше, стовідсоткове співпадання топонімів маємо між астрономічно-календарними святилищами із центрами на Лисині Космацькій (Косівський район Івано-Франківської області) та на Лисій Горі у Старосамбірському районі Львівщини. Щодо них і подаємо приклад детальнішого тлумачення. Лиса гора (647 м н.р.м) на Самбірщині нині вкрита суцільним лісом, зрита окопами, траншеями періоду Першої та Другої світових воєн. На самій вершині простежується конусоподібне підвищення.

На лінії фіксації сходу сонця у день літнього сонцестояння (21, 25 червня) розташовані села Сусідовичі, Ракова, Садковичі, Судковичі і далі Судова Вишня. Корінь *су* (трансформоване *са*) має декілька значень: сонце, верх, верхній, за змістом аналогічне Акрешорам (*акр* – верхній). Також *су* як префікс може надавати вищої якості основному слову *сидовичі*, що означає *сонячний день*. Отже, назва Сусідовичі означає найдовший день, або найвище сонце. Аналогічне походження мають топоніми Садковичі, Судковичі. *Ра* у слові Ракова теж означає сонце, а друга частина шифрується від *ко, го* і означає *бик, тур*, у переносному розумінні – могутній, великий, найбільший. Бик теж був символом сонця. Тож Ракова означає *могутнє сонце, найбільше (найвище) сонце* і є значенневим двійником (синонімом) Сусідовичам і Акрешорам. У Космацькому святилищі із західного, тиль-

Руїни обсерваторії (1938 р.) на вершині гори Піп Іван Черногірський. Влітку 2012 р. за співпраці Польщі і України розпочато консервацію об'єкта з метою його подальшого відродження.

топоніми Новошин, Вигода, Рахиня, Раків. Рахиня та Раків, як і Ракова, Риків, Рахів, означають *могутнє сонце, найбільше сонце*. Заходить сонце у ці дні за г. Яворинкою. Явір (клен) пов'язаний із купальськими обрядами, які закінчувалися у ці найдовші дні. Його використовували для купальського дерева та для виготовлення опудала Марени, а хлопці плели вінки із кленового листя. Очевидно, г. Яворинка була важливим місцем у святкуванні купальського циклу. На лінії зимового сонцестояння розглянемо три топоніми: Ясень, Турівка, Манява. *Ясень, ясність* співвідноситься до *сйива, сонця*, отже, має сонячне походження. Турівка від *тур, бик*, які були синонімами сонця, уособлювали силу, могутність, порядок, життєдайність. У контексті назва, напевно, символізувала народження могутнього бога-сонця. Корінь *менк, менкс* у слові Манява, або, можливо, раніше *Мен-ява*, на санскриті означає *малий*. *Ява* – видозмінене *удава, ядава*. А *ядав* – епітет чорногобога Крішни в індійській міфології. Таким чином, Манява (Манядава) могло означати, що чорнобог Крішна, який уособлював ніч, темні сили, ставав найменшим і його перемагав могутній білобог, тур, Баладев, Ясень. Тобто день перемагав ніч. Наші зменшувальні, пестливі слова *ман-юня, ман-юсінський* теж живаються на означення чогось маленького. На горі, певно, було святилище, присвячене народженню сонця-бога, аналогічне терношорському. У

пізніші часи в підніжжі гори постав знаменитий християнський монастир (Манявський скит). На календарному екваторі – лінії рівнодення – промовистими є назви сіл Лолин, Погорілець, Рівня. Назва Рівня, як і в інших святилищах, означає рівність дня і ночі, є синонімом Шешорів, Дубрівки, Рівного тощо. Погорілець означає місце, на якому, або поблизу якого запалювали ритуальні чи сигнальні ватри, – отже, ватрище. Ще одна назва – Лолин – теж, очевидно, походить із цих прадавніх часів. Лолин співзвучне словам *Лелин – Леля-Ляля* – праслов'янська богиня весни, краси і кохання. Весна – Леля, втіленням якої є лелека (лелеки повертали із вирію у весняне рівнодення), після тривалої зими, морозів приносять тепло, любов, веселощі, дітей. Її (Весну-Лелю) урочисто зустрічали піснями, веснянками, масовими гуляннями. Символічно (випадково чи закономірно), що в Лолині зародилося велике кохання молодого Івана Франка до Ольги Рошкевич. На жаль, доля розпорядилась не на його користь і поет вистраждав цикл неперевершених ліричних віршів, які ввійшли до збірки «Зів'яле листя». Східніше, між Лолином і Погорільцем, на календарному екваторі є гора (785 м н.р.м.), назва якої нам наразі невідома. Ця вершина теж, очевидно, мала причетність до святилища. Беручи до уваги назви Лолин і Погорілець, у першому випадку могла бути Дівич-гора, – як Кичера на Космацькому святилищі, Дівич-гора у

Трипіллі і інших місцевостях, або Погорілець (Погар, Згар тощо). Гадаємо, це святилище було актуальним для поселень у східному напрямку. На заході – мало заселена гірська місцевість. Можливо, сліди давніх назв будуть виявлені при детальному вивченні мікротопонімів.

У повісті «Захар Беркут» Іван Франко згадує про контину на Ясній Полянці в Тухольці (Сколівський район Львівської області), тобто місце, де засідали волхви, жерці і старійшини роду для вирішення важливих питань, виконання ритуалів. Контини, як правило, облаштовувалися на ритуальних святилищах або поблизу них. Напевно, центром святилища була гора Ясна Поляна над селом. На лінії літнього сонцестояння є село Риків, тотожне Раків, тобто *могутнє, найвище сонце*, а захід в цей день фіксується у напрямі с. Верхнє Висоцьке. Назва промовиста і тлумачення не потребує. На лінії зимового сонцестояння є аналогічні за значенням, як у Космацькому святилищі, топоніми: с. Тернавка – приземлене сонце, с. Рожана (Велика і Мала) – народження нового сонця і с. Кальне – *кал* означає *бик*, а бик був уособленням сонця. На заході не знаходимо топонімів, які б свідчили про причетність до святилища. Також наразі не маємо топонімів на календарному екваторі, які б відповідали значенню рівності, подвоєння. Хіба що слово Тухля може означати подвоєння, рівність, *ту* – два, *хля* – *хла* – *хала* – рало, плуг, що могло знаменувати початок весняних робіт після рівнодення. Інша, можливо, правдивіша версія від *хала* – *хара*. *Хара, Шіва* в індійській міфології уособлює в тризубі середнє вістря, а Тухля розташована посередині, на екваторі. У деяких сучасних індуських мовах Хара-Шіва означає *Всевишній, Бог*.

На Закарпатті – в районі Хуста – простежується декілька вершин, які могли би бути центрами календарного святилища. В процесі накладання схеми Космацького святилища за топонімами вздовж відповідних азимутів перевага віддана Замковій горі. На лінії літнього сонцестояння (сонцевороту) розташовані села Горінчово, Колочава, гори Меришор, Ясновець, Грофа. Слово Горінчово ніби співзвучне із *Горішнє, верхнє*, корінь *горі*. Колочава – синонім Коломиї – *коловорот*. *Мери-мари* означає *велика*, а *шор* – лінія ряд, тобто напрямок великого сонця. *Ясновець*,

Зелені Карпати

ясність вказує на сильну ясність, силу сонця. Захід сонця відбувається у напрямі сіл Рокосово, Великий Раковець. Обидва топоніми означають велике, могутнє сонце. *Ро, ра* – сонце, *кос* – сонце, сонячний. У напрямі сходу сонця у день зимового сонцестояння є декілька назв сіл і річок із коренем *тер* – земля, територія, терен – Терєбля, Терєсва, Терново, що, як і в Космацькому святилищі, відображають найнижче (притеренине, приземлене) положення сонця над горизонтом. Як і в інших (Космацьке, Старосамбірське) святилищах, у західному напрямку розташовані «темні» топоніми – села Черна, Чорнотисово. На календарному екваторі у східному напрямку є села Рівне (рівність дня і ночі), Дулово, Дубове. Ці назви відображають рівність, подвоєння (схід сонця двічі – у дні весняного і осіннього рівнодення). *Ду* – два, *дуб* – корінь у слові *дублювати*, *дублер*, *дупель*. На заході розташовані м. Королево, г. Чорна Гора, с. Виллок. Як мовилось вище, календарний екватор був головним репером у складанні календарів. Королево, гадаємо, було важливим поселенням у цьому регіоні. Підтвердженням тому може бути відкрита тут найдавніша на землі стоянка людини, вік якої – понад мільйон років. Причому люди тут жили постійно. Чорна Гора могла бути основним репе-

ром західного напрямку екватора, аналогічно г. Близниці у Космацькому святилищі. Можливо, і назва Виллок походить від вил, у яких два однакові вістря, тож вили тут можуть відображати рівність дня і ночі.

Дещо менше топонімічних артефактів маємо на гіпотетичному святилищі із центром на г. Лисині, поблизу с. Костилівки (Рахівський район). Але тут на основних напрямках розташовані загальновідомі і знамениті топоніми: г. Петрос (Чорногірський), полонина Лисича, г. Піп Іван Мармароський, Чорногора (Попіван, Піп Іван Чорногірський) тощо. Місто Рахів розташоване у напрямку шори, лінії літнього сонцестояння і тлумачиться як *велике, могутнє сонце*, синонім топонімам Риків, Ракова, Раковець. Заходить сонце у цей день у напрямку с. Косівська Поляна, а Косівська означає *сонячна*. На лінії зимового сонцевороту – урочище Обниж, полонина Лисича, г. Піп Іван (Мармароський). Обниж може означати *нижнє, низьке, приземлене, притеренине* положення сонця. Полонина Лисича (від *лиса*) могла бути названа як похідна від Лисої Гори. Гора Піп Іван була основним репером цього напрямку. Календарний екватор на сході «впирається» у Чорногору (Попіван, Піп Іван Чорногірський), власне, на ній, як вва-

жають історики, було найбільше язичницьке святилище слов'ян, описане арабським істориком і мандрівником Аль-Масуді (жив у X столітті). Заходить сонце у напрямі Великого Бичкова (від *бик, тур*), а бик був уособленням сонця. Дослідження мікротопонімів дозволить віднайти інші промовисті назви, точніше характеризувати святилище.

Наші пращури 3–10 тисяч років тому досконало володіли знаннями про зоряне небо, закономірності руху сонця, зірок, місяця. Ці знання використовували для створення календарів. Календарні святилища були попередниками астрономічних обсерваторій.

Знаменно, що карпатяни при облаштуванні календарних святилищ використовували природні утворення на основних напрямках і давали їм відповідну назву. У центрах святилищ, очевидно, були зроблені, поставлені (камені, рови), чи підправлені природні утворення, зорієнтовані за найголовнішими календарними напрямками сходу і заходу сонця та рівнодення. У Космацькому святилищі вони добре збережені, на інших необхідно дослідити.

Складовими Космацького святилища були гори, поселення в радіусі до 30 км та найвища вершина Українських Карпат – Говерла. За цими ознаками можна вважати, що воно було найбіль-

ТОПОНІМИ ЗА НАПРЯМАМИ СХОДУ І ЗАХОДУ СОНЦЯ У ДНІ

Літнього сонцевороту

Зимового сонцевороту

Рівнодення

Розташування центру святилища	Схід	Захід	Схід	Захід	Схід	Захід
г. Лисина, с. Космач, Косівський р-н, Івано-Франківська область	с. Акрешори г. Погарина м. Коломия	г. Синяк г. Добошанка	г. Терношора г. Стручків г. Лисинка	г. Говерла хр. Чорногора	с. Шешори г. Погар р. Пістиянка г. Клифа ур. Варвара г. Кичера	г. Близниця
Лиса Гора, Долиський р-н, Івано-Франківська область	с. Новошин с. Вигода с. Раків с. Рахія	г. Яворинка	с. Ясень с. Турівка с. Манява г. Стримба	хр. Холм с. Мислівка с. Вишків г. Велике Городище	с. Лолли с. Погорілець с. Рівня	
Лиса Гора, Старосамбірський р-н, Львівська область	с. Сусідовичі с. Ракова с. Судковичі	с. Велике с. Митово	с. Кобло с. Блажів	с. Чорна (Чорна Гура) г. Явірник	с. Шумина с. Дубрівка г. Барбарка	г. Рівня с. Рівня
г. Ясна Поляна, с. Тухолька, Сколівський р-н, Львівська область	с. Риків с. Головецько с. Верхис Синьовидне	с. Верхис Висоцьке	с. Тернавка с. Велика Рожана с. Кальне	с. Жупани	с. Тухля с. Пшонєць с. Либохора с. Кальник	г. Добце
Замкова Гора, м. Хуст, Закарпатська область	с. Горінчово г. Мершор с. Колочава г. Ясновець	с. Рокосово с. Великий Раковець	с. Терєбля с. Терєсва р. Терєсва с. Терново	с. Новоселиця с. Черна с. Чорнотисово	с. Рівне с. Дулово с. Дубове	м. Королево г. Чорна Гора с. Виллок
г. Лисина, с. Костилівка, Рахівський р-н, Закарпатська область	м. Рахів г. Петрос	с. Косівська Поляна	ур. Обниж пол. Лисича г. Піп Іван Мармароський	г. Темпа с. Рона Нижня	г. Піп Іван Чорногірський	с. Великий Бичків

Величні верховини

шим (60 км у діаметрі) і найвищим (бо репером була г. Говерла, 2061 м н.р.м.) серед аналогічних, відомих нині у Євразії. Деякі могли бути дочірними, окремими чи підконтрольними святилищами: Терношорське, Камінь Довбуша в Космачі, Печерний комплекс в Шешорах тощо.

У багатьох античних святилищах описані мегаліти (великі камені) із рукотворними виїмками, жертівниками: скельний комплекс Сокільського, Протятя Каміння, Вухаті Камені, Писаний Камінь, Грегит. Ще більше артефактів належить віднайти і дослідити.

Між святилищами був налагоджений зв'язок. Існувала мережа святилищ, не лише календарних, а й присвячених різним богам, яка підтримувала єдність (егрегор) племені, союзу племен, держав. Можливо, ця мережа співпадає із силовими лініями, якими помережена наша планета, її енергетичним каркасом. Це місця підвищеної енергії, «місця сили», на них в давнину облаштовувалися святилища, пізніше християнські монастирі. Наприклад, одна з ліній пролягає через літописний Пліснеськ (нині Підгірці, Василіанський монастир у

Бродівському районі Львівщини) – Золочів (низка сакральних об'єктів) – Лису Гору (календарне святилище) – Чернечу Гору (Унівська Лавра) – Перемишляни – Лисятичі – Стрий (сакральні об'єкти, археологічні пам'ятки) – Сколе – Ясну Поляну (Тухольське календарне святилище) – Середньоверецький перевал – Нижні Ворота – г. Середній Верх (980 м.н.р.м.) – Мукачево (давні святилища, християнські святині). На іншій лінії (чи поблизу неї) розташовані Коломия – Лисина Космацька (календарне святилище) – г. Говерла – м. Рахів – г. Лисина (календарне святилище). Ще одна лінія сполучає Велике Колодно – Львів (Лиса Гора – календарне святилище, численні християнські святині) – Комарно – г. Ласки (календарне святилище) між Підбужем і Нагуєвичами поблизу Дрогобича – Турка – Малий Березний (Василіанський монастир). Окрім названих, на цих лініях, чи поблизу них, були або є інші святилища, монастирі – про це свідчать численні промовисті топоніми.

Наявність власних назв із коренем *бик, бук, буй, тур, віл, вул, вол, кал, кул, кол, кор, ял, яр, юр* з їх численними значеннями двійниками-синонімами, якими рясно всіяна наша земля,

свідчить про існування впродовж багатьох тисячоліть від Трипілля (епоха Тельця, 4 тис. років до н.е.) аж до прийняття християнства культу бика-корови. Бик, тур уособлював чоловіче начало, небо, сонце, зрошення, запліднення, енергію, порядок, силу, міць, звитягу, оборону тощо. Земля – корова – мама – лада – неня-годувальниця – уособлювала жіноче начало: родючість, плодючість, материнство, домашнє вогнище, достаток.

Жодним чином ми не закликаємо до повернення віри предків, а намагаємося пізнати космогонічні уявлення, вірування, звичаї наших пращурів, які є неоціненним і наразі мало дослідженим скарбом багатющої історико-культурної спадщини. Важливими складовими цієї спадщини є археологічні об'єкти: стоянки (місця життєдіяльності) первісної людини, сакральні об'єкти – місця святилищ, ритуальні камені, а також місцеві назви (топоніми). Топоніми постали в конкретних історичних і географічних умовах та відображали певні особливості, призначення, належність. Це своєрідна «книга», «мова землі», яка розповідає часто більше, ніж стародавні твори, більше, ніж про свою історію знає сам народ. Вона охороняє

пам'ять про минулі епохи, народи, культури. Відомий лінгвіст В. Кіфішин доказує міфо-ритуальне походження топонімів України задовго до грецької і шумерської цивілізацій (6–3 тисячоліття до н.е.). Багато назв тепер є незрозумілими, бо впродовж віків внаслідок міграційних, еволюційних процесів відбулися певні зміни.

Нинішнє розташування деяких топонімів може бути дещо змінене від первинного. Часто первинна оселя охоплювала велику територію. Пізніше окремі поселення, які виникали в цих межах, називалися по своєму, а первинна назва могла зберегтися в іншому місці, або в мікротопонімі, чи була втрачена. Ми працювали в основному з мапами великого масштабу (1, 2, 3 км), на яких немає багатьох топонімів, тим більше мікротопонімів, які найповніше відображають давні назви.

Багатьом, навіть маститим вченим незбагненим, фантастичним здається, що наші археологічні пам'ятки і власні назви такі давні – 1–5 тисяч років і більше. Найновіші дослідження вітчизняних і зарубіжних істориків, археологів, лінгвістів доказують, що територія України була колискою білої раси людини, яка у міжльодовиковий і євразьодовиковий періоди заселила Євразію і північ Африки. Свідченням тому – найдавніша стоянка людини в Королеві (вік понад мільйон років), а також розшифровані всесвітньовідомим знавцем шумерської і декількох інших «мертвих мов» академіком В. Кіфішиним (жив і навчався в Україні, нині мешкає у Москві) наскельні написи (петрогліфи) Кам'яної Могили поблизу Мелітополя на Запоріжжі, які датуються 12–2 тисячоліттями до Різдва Христа. Отже, це найстаріше нині відоме письмо, створене задовго до Шумеру, Єгипту, Греції. До речі, у шумерській та українській мовах, констатує В. Кіфішин, 60 % слів (коренів слів) є однаковими. То хто був першим і звідки пішла цивілізація? Уцілілі написи на карпатських мегалітах В. Кіфішин вважає теж давніми і високо ставить Карпатський регіон в історії розвитку нинішньої цивілізації, особливо Західну Україну, де порівняно найкраще збереглися прадавні назви, господарська, весільна і сакральна обрядовість (остання досить повно відображена у християнських святкуваннях, гаївках, писанках, коляді, клечанні тощо). Подібні звичаї, але на первинному сакральному ґрунті, побутують у індійських етносах і практично втрачені у цивілізованій Європі та мусульмансь-

ких країнах. Наша історико-культурна спадщина – неоціненний скарб, який, на жаль, незабезпечений відповідною охороною і швидкими темпами втрачається.

Правильне тлумачення історико-культурної спадщини дає відповідь на сакраментальні питання: хто ми, звідки, які наші корені? Археологічні пам'ятки, топоніми, ороніми, гідроніми, антропоніми спонукають і уможливають об'єктивно, неупереджено, без політиканства і ультра-патріотизму оцінити історію Карпатського краю, спростовують заявлені стереотипи про пізнє (2 тисячоліття після Христа) заселення гірської частини Карпат і про іншомовне та відантропонімне походження власних назв, про мовні, культурно-обрядові запозичення. Наші пращури жили в цих горах споконвіку, ні в кого ми не позичали ні солі, ні мови, ні назв. Власні назви постали тут на місцевій мовній основі і відображали тодішні реалії. Давньоукраїнська мова, як засвідчують деякі лінгвісти й історики, була попередницею санскриту, який є основою індоєвропейської групи мов. В межах однієї нації, народності внаслідок синонімізації виникло багато діалектів, різних назв одних і тих самих об'єктів, предметів, речей. Маємо безліч прикладів різного вимовляння, скажімо, по обидві сторони Карпат. Для правильного тлумачення і розуміння давніх назв необхідно заглибитися у космогонічні уявлення, міфологію, звичаї, ритуальну символіку предків

Це одна із перших спроб комплексного тлумачення походження власних назв від співвідношення до сакральних об'єктів і віднайдення, відтворення античних святилищ за особливостями розташування топонімів. Подальші дослідження на ширшому фактологічному матеріалі, із залученням ширшого кола місцевих мовників, істориків, географів, астрофізиків дозволять внести уточнення, виправлення, доповнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандрівський М. Археологія Косівщини і суміжного з нею краю/ Старожитності Косівщини. – Івано-Франківськ. – 1997. – С. 63–82.
2. Держипільський Л. Походження власних назв Косівщини// Гуцулі і Гуцульщина. – Косів, 2011, № 3 (4). – С. 50–56.
3. Держипільський Л.М. Античне астрономічно-календарне святилище// Роль природоохоронних установ у збереженні біорозмаїття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку території: Мате-

ріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю НПП «Гуцульщина» (м. Косів, Івано-Франківська область, 18–19 травня 2012 року). – С. 265–271.

4. Клапчук М.Н. Новые данные о палеолите и мезолите в Прикарпатье// Советская археология. – М., «Наука», 1983, № 4.

5. Кобилух В. Гуцульщина в історії та санскриті // Історія Гуцульщини. Чикаго – Львів, 2000. – С. 8–52.

6. Крушельницька Л. Етнокультурний розвиток населення Східнокарпатського регіону в добу середньої і пізньої бронзи// Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: Археологія та антропологія, том 1. – Львів, 1999. – С. 124 – 144.

7. Кугутяк М. Старожитності Гуцульщини. – Львів: «Манускрипт», 2011, т. 1, 447 с.

8. Мацкевий Л. До питання про найдавніше минуле Косівщини/ Старожитності Косівщини. – Івано-Франківськ. – 1997. – С. 49–62.

9. Наливайко С. Українська індоарика. – К.: «Світанок-зілля». 2007. – 634 с.

10. Наливайко С. Тисяча найновіших тлумачень давньоукраїнських назв, імен, прізвиськ, термінів та понять (на індоіранському матеріалі). – Національний науководослідний Інститут українознавства МОН України. – К., 2008. – 360 с.

11. Пушик С. Бусова книга// Перевал. 2007, № 4, с. 165–202.; 2008, № 1–2, с. 155 – 188.; 2011, № 2–3, с. 281–309.

12. Санскритсько-український тлумачний словник езотеричних термінів. – Інтернет-ресурс.

ЗАПРОШУЄ БЕРЛИБАШ

Берлибаш – давня назва с. Кости́лівка Рахівського району Закарпатської обл., що знаходиться в зоні діяльності КБЗ. Село по-праву славиться своїми споконвічними традиціями. Приносять їх нині висококваліфіковані майстрині-вишивальниці, вівчарі, теслярі, лісвники, представники інших професій. Тут – найазартніші гуцульські музики, найколіоритніша «гуланська коляда». Етнофестиваль «Берлибаський банош», який користується дедалі більшою популярністю серед поціновувачів «зеленого туризму», – це вже нова традиція, що зародилася буквально на очах. Раз у рік Берлибаш перевтілюється у своєрідний демонстраційний зал, відкриваючи без вагань учасникам діявства свої давні і сьгоднішні уподобання...

А смачної, приготованої на вогнищі полонинської страви, баноша, вистачить далекі на всієї!..

Див. стор. 86-87

ЗМІСТ

Вітання Президента України Віктора Януковича з Днем працівника природно-заповідної справи України	1
ГАМОР Ф. Унікальна місцина в центрі Європи інтегрується до світової спільноти	2
БАЛОГА В. На Закарпатті можна створити «Екологічний Давос»	5
ГАМОР Ф. МЗС опікується проблемами збереження букових пралісів Карпат	6
БАБЕНКО В. Уміємо готувати – навчимося й подавати	7
ГАМОР Ф. Європейський процес збереження букових лісів	9
Екосвіт у подіях	11
Указом Президента України №737/2012 від 24 грудня 2012 р. Олега Проскурякова призначено Міністром екології та природних ресурсів України	11
ГАМОР Ф. Вшанували славетного земляка	11
БОЙЧУК В. Підписали меморандум про співпрацю	11
ГУБКО В. Розглянуто проект зі змін клімату	12
КОЛАЧУК І. Вивчали досвід волонтерського руху	13
Супутниковий моніторинг за станом довкілля	13
МОСКАЛЮК Б. НПП «Гуцульщина» виповнилося 10 років	13
ГУБКО В. Вуглецеві проекти в Україні – реальність	13
Видано книгу «Природно-заповідний фонд Закарпатської області»	14
ГАМОР Ф. За збереження природи – диплом Ради Європи	14
Коментар експерта Ради Європи Ерве Лет'єра	15
Вітання Прем'єр-міністра України Миколи Азарова з Днем працівника природно-заповідної справи України	16
Конференція ООН зі сталого розвитку «РІО+20»	16
ГАМОР Ф. Присяга на вірність заповідній справі	16
Природно-заповідний фонд Закарпаття: проблеми та перспективи розвитку	18
МОСКАЛЮК Б. Експедиція на Мармарош	18
КОЛАЧУК І. «Ойкос» – 20 років з нами	18
ГАМОР Ф. Угорщина в Географічному центрі Європи	19
БЕРКЕЛА Ю. За сталий розвиток Притисянського регіону	20
ГУБКО В. Русій загальноєвропейського процесу охорони букових лісів	20
Перше засідання Громадської ради при Міністерстві екології та природних ресурсів України	21
Зустріч українських та румунських експертів	21
КОЛАЧУК І. Екологічна освіта у центрі уваги європейської спільноти	21
БУНДЗЯК В. ТПЦі обмінялися досвідом	22
ТРОЦЬОК В., РЕГУШ Н. Золото Карпат	23
ГЕТЬМАН В. Рекреаційні навантаження у межах природно-заповідних територій та об'єктів	27
ДЕРБАЛЬ Ю. та ін. Після нас... хоч потоп, або запитання без відповіді: коли припиниться нищення лісів у верхів'ях басейну Тиси?	36
БІЛЯК Б. Там, де росте кам'яна смерека...	38
БІЛЯК М., ПІЕСАК С. Уроки під шатром неба	40
РУДЕНКО В. Річкові долини як межі рівнів різноманітності та продуктивності природно-ресурсного потенціалу України	43
ГУРОВА Д. Хто на Січі «картопельку садить?»	45
АДАМЕНКО О., ПАЛІЙЧУК М. Причини катастрофічних повеней та захист від них у Прикарпатському регіоні України	50
ЧУНДАК С., ТРАПЕЗНИКОВА Л., ГАЛЛА-БОБИК С. Тече річечка, невеличка...	53
ХАСЦЬКИЙ Г. Аквальні й водно-болотні антропогенні ландшафти Поділля: формування та структура	56
СКРИПНИК Я., БЕРЕЗКА І. Агрорландшафтні системи Буковинських Карпат	59
КОСТЮЧЕНКО П. Дерева і прогноз погоди	61
КОЗУРАК А. Хвойні екзоти дендропарку КБЗ	63
МОСКАЛЮК Б. Моніторинг за станом <i>Gentiana lutea</i> L. та <i>Gentiana punctata</i> L. в Українських Карпатах як індикатор ефективності формування екологічної мережі	64
БУРКА В. Рельєф України і будівельна індустрія	69
КОЗУРАК А., АНТОСЯК Т. Бузина ти моя, бузина...	72
ДОВГАНІЧ Я. Його величність – олень благородний	74
БУНДЗЯК В. Голос на захист природи	75
ТЕРЕК Й., БОКОТЕЙ О. Похвала глині, або Слово про Святого Франциска Асизького, покровителя екологів	76
ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ Л., ЗАЛІЗНЯК О. Календарно-астрономічні святини Карпат	79
ОБЛАДАНЮК М., ЗЕЛІНСЬКИЙ В. Фестиваль «Берлибаський банош»	86
МАЙБОРОДА І. ...І труд, і пристрасть, і талант	88
БОЙЧУК В. «До знемоги й собі щасливий...»	90
КАЛЬКО О. Рахів	91
БІЛАНІЧ М. Пряний присмак слави Лаудона	92
ЛАУДОН І. На острові Ява	93
МАЙДАНСЬКА С. Хрущ-мандрівник	96
ЛАЮК М. Трембіта – то така пташка...	97
КУХТА В. Той, що намалював вітер...	100
Рішення Закарпатської обласної ради від 21 грудня 2012 р. (№ 648) «Про звернення депутатів обласної ради до Президента України» щодо вирішення питань сталого розвитку та благоустрою населених пунктів гірської частини Закарпаття, які розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»	102
Звернення депутатів Закарпатської обласної ради VI скликання до Президента України В.Ф. Януковича	102
Проект доручення Президента України з приводу збереження унікальних природних цінностей, сталого розвитку та благоустрою гірських поселень Закарпатської області в зоні розташування української частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»	102
БОЙЧУК В. Двадцять п'ять років на сторожі природи Карпат	103

CONTENTS

	P.
Greetings from the President of Ukraine Victor Yanukovich on occasion of Protected Area Professional Day	1
HAMOR F. Unique place in the Center of Europe is integrating into the European community	2
<i>Listing the beech primeval forests of the Ukrainian Carpathians into the UNESCO World Heritage List is a really historical event for Ukraine, and it is a high recognition of the national conservation and scientific activity. Though, the infrastructure and maintenance of the settlements adjacent to the Ukrainian-Slovak-German Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» do not correspond to growing demands of local and international tourists: here we can see a high unemployment rate, poor recreation development, underdeveloped economy etc. Due to this, the Academician, Director of the Carpathian Biosphere Reserve Prof. Dr. Fedir Hamor prepares a draft document, which obliges the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Transcarpathian State Administration to prepare and implement necessary measures to improve tourism attractiveness and enhance the economical development of the mentioned territories.</i>	
BALOGH V. Ecological Davos in Transcarpathia is becoming a reality	5
<i>The Minister of Emergency Management of Ukraine Mr. Victor Baloha stresses: only due to the enthusiasm shown by the Director of CBR Prof. Fedir Hamor, the International Research and Capacity Building Center for Beech Primeval Forests and Sustainable Development is becoming a reality. «Fedir Hamor, - as the Minister states, - has inspired with this idea not only people from Transcarpathia, but from the whole Ukraine, Germany, Slovakia. In order to secure this, a special Order was prepared – About the Action Plan for conservation and development of the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians». The budget for this center was given from the State Foundation of Environmental Protection of Ukraine and the Federal Agency for Protected Areas BfN. The International Center will be a coordination center for the whole network of training centers: 5 in Germany, 1 – in Slovakia, 3 – in Ukraine. All these measures will give a possibility not only to provide conservation of protected forests, but also widen the range of possible use, so that people can see this untouched nature. And here we can also see another example, how only one single person – Prof. Fedir Hamor – the one who loves his own land and his job, can influence the process and unite people in making our Transcarpathian region and the whole Ukraine better and more pure».</i>	
HAMOR F. The Ministry of External Affairs takes care about the Ukrainian Carpathian beech forests conservation	6
<i>At the meeting of the National UNESCO Commission (February 7, 2012) the results of the 35th meeting of the UNESCO World Heritage Committee were discussed. The aforementioned meeting has adopted a Resolution No. 35 about the extension of the Ukrainian-Slovak Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians» by joining 5 clusters of the German ancient beech forests. The work plan of the National UNESCO Commission for 2012 includes a number of questions connected to the preparation of the Ukrainian – German – Slovak Memorandum of Understanding about cooperation in the field of the given Property conservation within the UNESCO MAB Program.</i>	
BABENKO V. As we can cook – we will learn how to serve our dishes	7
<i>In the column «Retrospective» you can find a copy of an article from the «Uriadoviy Kurier» newspaper by Valentyn Babenko (issued on December 26, 2004), where he tells about an international workshop held in Mukachevo 8 years ago and organized by the Carpathian Biosphere Reserve under the initiative and moderation of the Director of the Carpathian BR, Prof. Dr. Fedir Hamor and dedicated to identification of the potential UNESCO World Heritage sites in Ukraine. It was the first step made for the already achieved international recognition.</i>	
HAMOR F. The European process of the beech forests conservation	9
<i>On June 16-20, 2012 in Italy, based at the Abruzzo, Lazio and Molise National Park there was held an European Workshop and field expeditions to the Apennines mountain beech forest sites for their inspection as potential clusters for the Property expansion. The organizational and methodological bases for new sites selection were discussed in the light of their joining to the UNESCO World Heritage Property «Beech Primeval Forests of the Carpathians and Ancient Beech Forests of Germany».</i>	
Events in the World of Ecology	
Oleh Proskuriakov is appointed as the Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine by the Presidential Order No. 737/2012 on December 24, 2012	11
HAMOR F. A prominent countryman was praised	11
<i>On February 10-12, 2012 in Turkeve (Hungary) an international ecological conference was held. The event was dedicated to the famous Hungarian ecologist, public and cultural activist Januzs Balag. He was born in Velykyi Bychkiv village (Transcarpathian reg., Ukraine).</i>	
BOICHUK V. Memorandum on Cooperation is signed	11
<i>On March 26, 2012 between CBR and the Tiachiv District State Administration (Transcarpathian reg.) the p. Memorandum on Cooperation was signed in order to secure conservation and sustainable use of natural complexes of the Uholka and Shyrokyi Luh massifs of CBR.</i>	
GUBKO V. The climate change project is discussed	12
<i>On March 27, 2012 in Banska Bystrica (Slovakia) the next meeting of the Steering Committee of the Carpathian Network for Protected Areas was held.</i>	
KOLACHUK I. Volunteer experience exchange	13
<i>On March 27, 2012 at the headquarters of CBR a workshop on volunteer movement was held. The topic of the workshop was «Volunteer movement as an instrument for community development and international partnership». The forum was organized by CBR with the support of Peace Corps.</i>	
Satellite monitoring of the environment's status	13
MOSKALYUK B. Hutsulshchyna National Nature Park celebrates 10th birthday	13
<i>Due to the anniversary of this protected area there was organized a conference – «The role of protected areas in biodiversity conservation, ethnic heritage protection and sustainable development of the region» (Kosiv district of the Ivano-Frankivsk region).</i>	
GUBKO V. Carbon projects in Ukraine are realistic	13
<i>On May 28-30, 2012 in Uzhgorod there was held a workshop «Carbon, conservation and communities» with the aim to implement carbon projects in the west of Ukraine. CBR is one of the key partners for this process.</i>	
The book «Protected Areas of Transcarpathia» is published	14
HAMOR F. The European Diploma – an award for nature protection	14
<i>It was already for the 4th time that on June 20, 2012 the Committee of the Ministers of the Council of Europe adopted a decision to renew the European Diploma for PAs for CBR. For the first time the reserve was awarded with this Diploma in 1997. CBR is the only protected area in Ukraine honored in this way.</i>	
A comment by the Council of Europe's expert Dr. Hervé Lethier	15
<i>Dr. Lethier tells about his mission at CBR implemented on September 12-16, 2011. He states, the CBR Administration conducts PA management according to the European</i>	

Diploma regulations for diploma area. Thus, the Committee of the Ministers of the Council of Europe adopted a decision to renew the Diploma for CBR for next 10 years. Greetings of the Prime-Minister of Ukraine Mr. Mykola Azarov on occasion of the Day of Protected Areas of Ukraine	16	SKRYPNYK Ya., EREZKA I. Agri-landscape systems of the Bukovina Carpathian region	59
United Nations Conference on Sustainable Development Rio +20	16	<i>The authors conduct investigations of the factors that are influencing formation and peculiarities of structural and functional organization of the agricultural system in the Bukovina Carpathian region.</i>	
HAMOR F. Oath of allegiance to nature conservation	16	KOSTYUCHENKO P. Trees and weather forecast	61
On July 7, 2012 at the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine there was held an official meeting decided to the Day of Protected Areas of Ukraine. Also there was held a ceremony of taking oath for the nature conservation of Ukraine (initiated by the eldest and most experienced of the PA managers of Ukraine – Academician Prof. Fedir Hamor).	16	In the Ukrainian Carpathians as an indicator of the ecological network efficiency	
Protected areas of Transcarpathia: problems and perspectives of development	18	<i>After having researched the current status of the given Gentianaceae species on the cenotic population level (with the help of selective research method), the author states: it is necessary to organize protection of populations in all communities, that are developing in natural conditions and are forming the genetic pool; also there a need to create a pure culture of the species.</i>	
On July 10, 2012 at the State Department of Nature Protection at the Transcarpathian reg. there was held a round-table meeting dedicated to the issues of protected area system and ecological network development in the region.	18	BURKA V. Relief of Ukraine and building industry	69
MOSKALYUK B. Expedition to the Maramures mountain ridge	18	<i>While developing the building industrial complex of Ukraine, it is necessary to remember, that the architectural inlays into the natural environment should become a harmonious supplement, and not the barbarian intrusion.</i>	
On July 18, 2012 a scientific expedition was held to the top of the Pip Ivan of the Maramures Mot with the aim to verify red listed species composition. The participants were the representatives of CBR and scientists from the M. Holodkyi Botanic Research Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine.	18	KOZURAK A., ANTOSIAK T. My fair elder...	72
KOLACHUK I. EUKOS – 20 years together with us	18	<i>In the column «Green Pharmacy» you can find a story about medicinal, phytocenotic and other properties of the black elder; its use in cosmetology; decorative purposes and so on.</i>	
<i>The Ukrainian ecological camp «EUKOS» celebrates its 20th anniversary this year. The organizers of these annual expeditions are the Transcarpathian Regional Ecological-Naturalist Center and CBR. This date was marked on the first day of the camp participant's arrival this summer.</i>	18	DOVHANYCH Ya. His Majesty – the Deer	74
HAMOR F. Hungary in the Geographical Center of Europe	19	<i>About a necessity to improve protection of the deer's concentration places in breeding season.</i>	
Initiated by CBR and the Foundation of Village Culture Development (Budapest, Hungary) during the Days of European Heritage (September – October 2012) an exhibition was held in the geographical center of Europe (Dilove village, Transcarpathian reg.).	19	BUNDZIAK V. Voting to protect nature	75
BERKELA Yu. For the sustainable development of the pre-Tisza region	20	<i>«Ukraine – My Protected Land» was a conservation project using internet payment system Web.Money.UA. The Carpathian Biosphere Reserve won with the majority of voices in the Facebook social network. On December 11, 2012 the ranger service of CBR was presented with valuable gifts by Web.Money.UA team: tents, backpacks, sleeping bags, radio devices, feel binoculars and GPS navigation systems.</i>	
On September 21, 2012 an international scientific conference «Protection and sustainable development of the pre-Tisza region» was held with the participation of scientists from Ukraine, Hungary, Romania and Poland.	20	TEREK Yo., BOKOTEI O. A praise to the Soil: a speech by a the St. Franciscus Assisiensis, ecologists' patron	76
GUBKO V. Motor of the European process of beech forests conservation	20	<i>By his letter «Inter Sanctos» (1979) the Pope John Paul II proclaimed the Franciscus Assisiensis – the founder of the Franciscans Order, the ecologists' patron - to be the Saint.</i>	
<i>According to the recommendations given by the UNESCO World Heritage Committee, the parties (Ukraine, Slovakia and Germany) of the «Beech Primeval Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» are obliged to work towards the extension of the existing site with the help of other valuable beech forest sites from different parts of the continent. On October 3-6, 2012 at the International Academy of Nature Conservation there was held a workshop dedicated to this issue. CBR team was an active participant of this event.</i>	20	DERZHYPILSKYI L., ZALIZNIAK O. Calendar & astronomic sacral places of the Carpathians	79
The first meeting of the Stakeholder Council at the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine	21	<i>A research of the Carpathian place-names according to the location of ancient sacral sites, and also restoration of antique sacral areas according to the place-names.</i>	
On October 16, 2012 the Regulations About the Stakeholder Council at the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine was adopted.	21	OBLADANYUK M., ZELINSKYI V. The Berlybash Banush Festival	86
KOLACHUK I. Ecological education in the center of the European community's attention	21	<i>Photo illustrations from the Berlybash Banush Festival held in the Kostylyvka village, Rakhiv district, Transcarpathia, Ukraine).</i>	
On November 4-7, 2012 in Banska Bistrica (Slovakia) an international workshop under the support of the Federal Agency for Nature Conservation of Germany BfN was held. It was a follow-up event of the project «Sustainable management of the territories, adjacent to the UNESCO WH site «Primeval Beech Forests of the Carpathians» Slovakia, Ukraine». The discussions were dedicated to communication and ecoeducation processes on the trilateral level, because there were present participants of the today's trilateral Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany», including CBR team and a representative from the Uzhanskyi NNP. The outcome of the event: joint planning of further information policy and ecoeducation activities for the Property.	21	MAIBORODA I. Labor, passion, talent...	88
BUNDZIAK V. Tourism information centers – experience exchange	22	<i>In the column «Jubilees» there's a story about the director of the Transcarpathian Regional Ecological-Naturalist Center for children and youth – Mr. Olexandr Herevytch, who celebrates his 60th birthday.</i>	
Late in November 2012 two events were organized in Lviv, which played an important role for the tourism information centers' development: tourism workshop and a forum «Win with the Lion!»	22	BOICHUK V. «I am exhaustingly happy...»	90
TROTSYUK V., REHUSH N. Carpathian Gold	23	<i>A biography of a CBR veteran, the former director of the Museum of Mountains Ecology and Traditional Nature Use in the Carpathians – Mr. Oleksiy Kalko.</i>	
Scientific research conducted by the scientists of the National Forestry University of Ukraine (Lviv, Ukraine), the Carpathian Biosphere Reserve, and the Swiss Federal Research Institute of Snow, Forest and Landscape, confirm: the beech primeval forests of the Uholka-Shyrokyi Luh protected massif of CBR are the most ancient in Europe.	23	KALKO O. Rakhiv	91
HETMAN, V. Recreation pressure in protected areas	27	<i>Poem about the center of Transcarpathian Hutsul Land – Rakhiv town</i>	
Intensity of the recreation activity defines the level of recreation pressure caused on landscape complexes, – this is the conclusion made by the author, PhD, senior lecturer at the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Depending on the level of impact upon the landscapes, pressures can be grouped into acceptable and destructive ones.	27	BILANYCH M. Spicy taste of Laudon's glory	92
Derbal Yu. et al. Apres nous le deluge or Questions and answers: when destruction of upper Tisza forests will be stopped?	36	<i>A story about a famous Transcarpathian nature researcher and traveler, the founder of Uzhgorod arboretum – Dr. Isztwan Laudon (1862-1924).</i>	
Picture Gallery	36	LAUDON I. On the Java Island	93
BILIAK B. Where the stone spruce grows...	38	<i>It is the first time that you can read a narration by Dr. Isztwan Laudon in Ukrainian translation about flora, fauna and ethnic peculiarities of the Java Island. translation from Hungarian (newspaper «Ung», 1908) made by Olexandr Fagas, Mykhailo Bilanych with support of Eva Andryk.</i>	
A story about the national part «Enchanted Land» (Irshava district, Transcarpathian region, Ukraine).	38	MAIDANSKA S. June bug the Traveler	96
BILIAK M., PLESAK S. Under the sky canvas	40	<i>An extract from a story «Barkarola» by a prominent Ukrainian writer Sophia Maidanska about a complex inner world of an individual and the first experience of nature understanding.</i>	
Scientists of the Yavorivskiy National Nature Park (Ivano-Frankove, Lviv region) share their experience about designation of ecological trails at their protected area. In particular they try to characterize their emotional and education impact on the ecological responsibility and nature ethics of schoolchildren.	40	LAYUK M. Trembita is a kind of bird...	97
RUDENKO V. River valleys as biodiversity level and natural resource productivity in Ukraine	43	<i>Poems by a young poet, student of the Kyiv-Mohyla Academy, about the spiritual and material esoteric of the Carpathians.</i>	
<i>The author provides analysis of the nature resource potential of Ukraine on the level of lower physical-geographic units, pointing at a number of important patterns of its development.</i>	43	KUKHTA V. Creative workshop	100
HUROVA D. Who plants potatoes at Sich?	45	<i>In the column «Artist. Nature. Time» you can find a narration about a famous Ukrainian artist Zoltan Mychka.</i>	
Historical-landscape analysis of nature use in Zhorizhzhia region (virgin fens' management by migrants – Ukrainian and German menonites – starting from the late XVIII till early XX cent.).	45	Decision of the Transcarpathian Regional Council dated on December 21, 2012 p. 102 (No. 648) «About appeal of the members of the Transcarpathian Regional Council to the President of Ukraine» about the sustainable development and maintenance of mountainous part of Transcarpathia – those villages and towns, which are adjacent to the UNESCO World Heritage Property «Beech Primeval Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests pf Germany»	102
ADAMENKO O., PALYCHUK M. Reasons for catastrophic floods and flood-prevention in the Precarpathian region of Ukraine	45	Appeal of the members of the Transcarpathian Regional Council to the President of Ukraine Mr. Victor Yanukovych	102
<i>The authors describe steps of this research based at the Halych flood-prevention testing plot (Ivano-Frankivsk region, Ukraine).</i>	45	Draft Order of the President of Ukraine about protection of the unique natural values, sustainable development and maintenance of the mountainous part of Transcarpathia – those villages and towns, which are adjacent to the UNESCO World Heritage Property «Beech Primeval Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests pf Germany»	102
CHUNDAK S., TRAPEZNYKOVA L., HALLA-BOBYK S.	53	BOICHUK V. Twenty-five year career in the Ukrainian Carpathian nature conservation	103
A small swiftly rives flows...	53	<i>In December 2012 we mark 25-year anniversary since Prof. Fedir Hamor becomes the director of the Carpathian Biosphere Reserve, which for today is the leading conservation and scientific research institution in Ukraine and well-known abroad. Here you can find some extracts from different publications, official documents, greeting letters and other messages concerning the hero of this anniversary. The authors of these publications are prominent scientists of Ukraine and other countries, journalists from the central mass-media, public activists, and even the President of Ukraine – Victor Yanukovych. These messages give you a full characteristic of who is Fedir Hamor and how great his contribution is as the director of CBR.</i>	
Ecological status and problems of small rivers in Transcarpathia (Uzh, Turia, Ublia, Verke, Serne, Charodna, Tereblia, Izyntysia etc.)	56		
HAIYETSKYI H. Aquatic and wetland anthropogenic landscapes of the Podillia region – their structure and formation	56		

